

CUMHURİYETİN İLK TARIM SAYIMI VERİLERİNE GÖRE TRAKYA'DA TARIM VE HAYVANCILIK

Veysi AKIN¹, Yalçın KAYA^{2*}

¹ Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Edirne / Türkiye

² Trakya Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Genetik ve Biyomühendislik Bölümü, Edirne / Türkiye

Makale Künye Bilgisi:

Akın, V. & Kaya, Y. (2020). Cumhuriyetin İlk Tarım Sayımı Verilerine Göre Trakya'da Tarım ve Hayvancılık. *Trakya Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 21(2), 103-114.

Öne Çıkanlar

- Trakya Bölgesinde tarım; Osmanlı dan bu yana en önemli geçim kaynağıdır.
- Trakya Bölgesinde Cumhuriyetin ilk dönemlerinde tarımsal ürünler, günümüzde olduğu gibi hububat ağırlıklıdır.
- Tarımsal üretimde verimlilik yine günümüzde de olduğu gibi o dönemde de Türkiye ortalamasının üzerindedir.

Makale Bilgileri

Öz

Makale Tarihi:

Geliş:
21 Kasım 2020
Kabul:
14 Aralık 2020

Anahtar Kelimeler:

Türkiye
Cumhuriyeti;
Tarım ve
Hayvancılık;
Tarım Sayımı;
Trakya;
Çiftçilik.

Türkiye kalkınmasının en önemli dinamiklerinden biri tarım ve hayvancılıktır. Bu sebeple Cumhuriyetin ilk yıllarında sanayileşme hamlesi de tarıma dayalı endüstriyel sektörde olmuş ve ilk şeker ve tarım aletleri fabrikaları bu dönemde kurulmuş, Osmanlı'dan sonra ilk tarım sayımını 1927 yılında yapmıştır. Sonrasında 1950 yılına kadar sayım yapılmamış, bu tarihten sonra ise takriben her on yılda bir tarım sayımı gerçekleştirilerek, bu sayımlarda ülkenin sosyo-ekonomik gelişmişliğinin tespiti için, tarımda kullanılan alet ve ekipman, çiftçi aileleri, ekim ve üretim miktarları ortaya konulmuştur. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında devlet, tarım politikaları gereği ülke coğrafyasını 9 bölgeye ayırmış olup, Trakya Marmara Bölgesi 3. muntıkada kalmaktadır. Çalışmada 1927 Tarım Sayımında, Trakya bölgesindeki tarımın durumu inceleyerek Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ vilayetlerindeki çiftçi nüfusu, hububat, bakliyat, vb tarım ürünlerinin üretimi, tarım alet ve makineleri, hayvan miktarı ve besi hayvanları ve kümes hayvanları verileri araştırılmıştır. Böylece Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Trakya tarım ve hayvancılığına dair veriler kullanılarak, Trakya çiftçisinin sosyo-ekonomik yapısı ortaya konulmuştur.

THE AGRICULTURAL PRODUCTION AND ANIMAL HUSBANDRY IN TRAKYA REGION BASED ON THE FIRST AGRICULTURAL CENSUS DATA OF THE REPUBLIC OF TURKEY

Article Info

Abstract

Article History:

Received:
November 21, 2020
Accepted:
December 14, 2020

Keywords:

Turkish Republic;
Agriculture and
Livestock;
Agriculture Census;
Trakya;
Farming.

One of the most important dynamics of Turkey's development is agriculture and animal husbandry. Therefore, in the early years of the Republic, industrialization was started firstly in agriculture as establishing sugar and agricultural tool factories. The Republic made its first agricultural census in 1927, then no census was made until 1950 then after it took place every ten years. These censuses contain important data contains the socio-economic development of the country for determining farmer families, cultivated areas, production, animal production and agricultural tools. During foundation years of the Republic, the state has divided 9 geographical regions. Trakya region is located in the 3rd district. The 1927 Agriculture Census was examined of agricultural data of Trakya region for farmers' population, cereals, pulses, seed and animal production, agricultural tools in Edirne, Kırklareli and Tekirdağ province in the study. Thus, the socio-economic structure of the Trakya farmers was revealed by using these data.

1. Giriş: Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçişte Türkiye Tarım Verileri

Osmanlı'nın son dönemlerinde ülke nüfusunun %75-80'i tarım ve hayvancılıkla uğraşmakta idi. Bununla beraber tarımda makineleşme sağlanamadığı ve besicilikte klasik hayvancılık yöntemleri kullanıldığı için tarım ve hayvancılıkta randıman çok düşüktü (Yazan, 2018). Bu sebeple ülke vergi gelirlerinin ancak %32'si tarım ve hayvancılıktan elde edilmekte idi (Güran, 1997). Son dönem Osmanlı hükümetleri, tarım gelirlerini artırmak amacıyla arazilerde altyapı uygulamalarının yanı sıra tarım makineleri ithal ederek çiftçilere dağıtmışlarsa da kısmî üretim artışına rağmen, tarımda temel hedeflere ulaşmak mümkün olmamıştır (Erdogan, 2019). Osmanlı Devleti'nin son dönemine dair ilk resmi istatistikleri 1897 yılına aittir (Öz, 2010). 1897 yılı verilerine göre; ülke genelinde 21 vilayette tarımsal üretim için kullanılan toplam arazi 53.801.141 dönümdür. Aynı dönemde toplam hayvan sayısı ise 24.851.791 adetten ibaretti (Güran, 2003). 1878-1913 yılları arasında devlet, her yıl ortalama 75.000 ton un, 65.000 ton pirinç ve 10.000 ton buğday ithal etmek zorunda kalmıştır. Bir taraftan Düyun-ı Umumiye borçlarını ödemekte zorlanan Osmanlı, tarım ihtiyaçları sebebi ile her yıl dışarıya 12.000.000 altın lira ödemiştir (Yavuz ve Caglayan, 2005).

Bu dönemde Avrupa ile mukayese edildiğinde Osmanlı'da tarımsal üretimde kullanılan makine sayısı yok denecek kadar azdır. Tarım; Ege, Doğu Akdeniz ve Çukurova'daki az sayıdaki tarım işletmeleri hariç, ülke genelinde daha ziyade klasik usullerle ve basit zirai aletler kullanılarak yapılmaktaydı (Baskıcı, 2003). Bu durum, Osmanlı'dan Cumhuriyete de aynen sirayet etmişti. Üstelik geçiş sürecinde yaşanan harp yıllarının (1914-1918) getirdiği beşerî kaynak yoksunluğu sebebiyle Türk tarımı olumsuz etkilenmiş, tarım arazilerinin önemli bir kısmı boş kalmış, üretimde de düşüş yaşanmış ve tarımın yanı sıra hayvancılık da gerilemiştir (Erdoğan, 2019). Sanayi de harp yıllarındaki gelişmelerden olumsuz etkilenmiştir. Bu

durum Mütareke ve İstiklal Harbi döneminde de aynen devam etmiş, 1920, 1921 ve 1922 ziraî üretimin en düşük olduğu yıllar olmuştur (Eldem, 1994). Bu durumun farkında olan Cumhuriyet hükümetleri, bir yandan Türk tarımını geliştirecek tedbirler alırken, diğer taraftan da tarıma dayalı sanayileşme hamlesini başlatmışlardır. 1923 İzmir İktisat Kongresinde müzakere edilen konular arasında tarım da vardı. Burada Aşar vergisinin kaldırılması gündeme gelmiş, köyde dirliğin sağlanması ve tarımın makineleşmesine vurgu yapılmıştır. İktisat Kongresi'nden sonra köylüye yönelik mevzuat değişiklikleri ve uygulamalar bir birinin ardı sıra gelmiş, 1924'te Köy Kanunu çıkarılmış, 1925'te de Aşar vergisi kaldırılmış; köylüyü topraklandırmak amacıyla bedeli yirmi yılda ödenmek şartı ile topraksız köylülere arazi dağıtımı yapılmış, Ziraat Bankası'nca küçük çiftçilere kredi kolaylıkları tanınmış, kooperatifçilik teşvik edilmiş ve çiftçilere modern tarımı teşvik ve özendirmek amacıyla ucuz tarım aletleri ve makineleri dağıtılmış, numune çiftlikler açılmıştır (Gülçubuk, 2005). Aynı amaçla ilk şeker fabrikaları kurulmuş, ziraat makineleri üreten atölyeler çoğalmış ve dokuma sanayi teşvik edilmiştir (Kaştan, 2007). Bunun sonucu olarak tarım ve tarıma dayalı sanayide nispi bir artış sağlanmıştır. 1927 yılında endüstriyel üretimde kullanılan ham maddelerin %66'si tarım, %17'si de dokuma alanına aittir (İlkin, 1971).

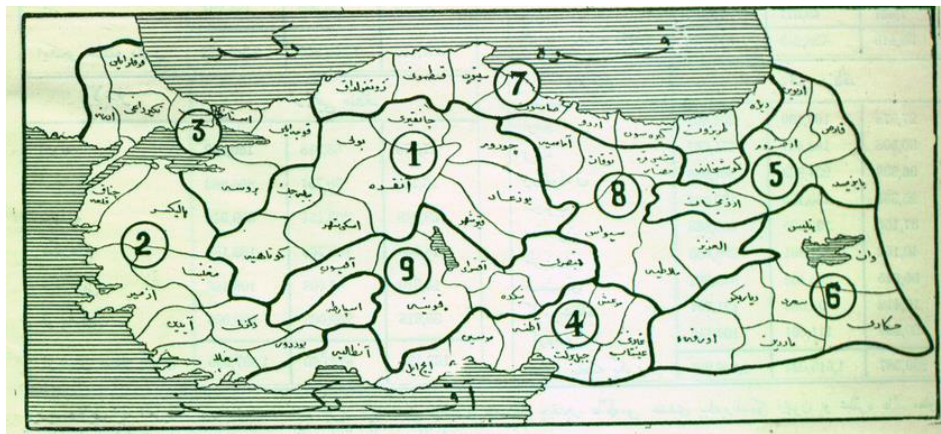
Cumhuriyet döneminde, Osmanlı'dan sonraki ilk tarım sayımını 1927 yılında yapmıştır. Dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda 1927 Tarım Sayımının gayet modern usullere göre yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde modern tarım istatistiklerinde; "arazi kullanımı, işletme yapıları, bitkisel üretim, hayvancılık ve hayvansal üretim, tarım makineleri, gübre ve zirai ilaç kullanımı" gibi veriler esas alınmaktadır (Saçlı, 2009). Bu verilerden hareketle hükümetler gelecekteki tarım politikalarını belirlemekte, tarıma verecekleri destekleri şekillendirdikleri gibi, ülkenin gıda ihtiyacı ve fazlalığına göre ithalat ve ihracat uygulamalarına

gitmekte veya üretimi artırıcı teşvikler vermektedirler. 1927 Tarım sayımı verileri incelendiğinde az farklılıklarla bu esaslar ve veriler dikkate alınarak yapıldığı görülür (Anonim, 1928). 1927 Tarım Sayımı verileri ile 1993 Tarım verileri arasında tasniflemede de

büyük benzerlik söz konusudur (Çizelge 1). Sadece yeni illerin kurulması dolayısıyla tarım verilerinde dikkate alınacak il sayısı artmış, Tarım Bölgeleri tasnifinde herhangi bir değişiklik olmamıştır (Harita 1).

Çizelge 1: Tarım İstatistiklerinde Kullanılan Tarım Bölgeleri Tasnifi (1927-1993)

Bölgeler	1927	1993
	İller	İller
I. Mıntıka	Eskişehir, Ankara, Bilecik, Yozgat, Bolu, Çankırı, Çorum, Kırşehir, Kütahya	Ankara, Bilecik, Bolu, Çankırı, Çorum, Eskişehir, Kırıkkale , Kırşehir, Kütahya, Uşak , Yozgat
II. Mıntıka	İzmir, Isparta, Aydın, Balıkesir, Burdur, Çanakkale, Denizli, Manisa, Muğla	Aydın, Balıkesir, Burdur, Çanakkale, Denizli, Isparta, İzmir, Manisa, Muğla
III. Mıntıka	Bursa, Edirne, İstanbul, Kırklareli, Kocaeli, Tekirdağ	Bursa, Edirne, İstanbul, Kırklareli, Kocaeli, Sakarya , Tekirdağ
IV. Mıntıka	Adana, Antalya, Gaziantep, İçel , Mersin, Maraş, Cebeli Bereket	Adana, Antalya, Gaziantep, Hatay , İçel, Kahramanmaraş
V. Mıntıka	Artvin, Erzurum, Erzincan, Doğu Beyazıt (Ağrı) , Kars	Ağrı, Ardahan , Artvin, Erzincan, Erzurum, Iğdır , Kars
VI. Mıntıka	Urfa, Bitlis, Diyarbakır, Hakkâri, Mardin, Siirt, Van	Batman , Bingöl , Bitlis, Hakkâri, Mardin, Muş , Siirt, Şanlıurfa, Şırnak , Van, Diyarbakır
VII. Mıntıka	Trabzon, Ordu, Rize, Samsun, Sinop, Zonguldak, Giresun, Gümüşhane, Kastamonu	Bartın , Bayburt , Giresun, Gümüşhane, Kastamonu, Ordu, Rize, Samsun, Sinop, Trabzon, Zonguldak
VIII. Mıntıka	Amasya, Elazığ, Malatya, Sivas, Tokat, Şebinkarahisar	Adıyaman , Amasya, Elazığ, Malatya, Sivas, Tokat, Tunceli
IX. Mıntıka	Afyonkarahisar, Aksaray, Kayseri, Konya, Niğde	Afyonkarahisar, Aksaray, Karaman , Kayseri, Konya, Nevşehir, Niğde
Vilayet Sayısı	63	76

Harita 1: 1927 Tarım Bölgeleri (Kaynak: 1927 Senesi "Zirai Tahriri" Neticeleri, s. 4.)

Bundan sonra 1927-1950 yılına kadar geniş kapsamlı bir sayım yapılmamış, takip eden her on yılda bir yeni tarım sayımları gerçekleştirilmiştir. 2000'li yılların başından itibaren ise ÇKS (Çiftçi Kayıt Sistemi) devreye sokulmuştur (Saçlı, 2009). TUİK, ÇKS kayıtları üzerinden elde edilen verileri köy, belde, ilçe ve il düzeyinde toplamaktadır. Bu veriler TUİK tarafından bazen il ve ilçe bazında, bazı dönemlerde ise Tarım Bölgeleri veya Hayvancılık Bölgeleri gibi tasniflemeler yapılarak yayımlanmaktadır. Gerek Tarım sayımları ve gerekse ÇKS'den elde edilen veriler, ülkenin sosyo-ekonomik gelişmişliğinin tespiti ve tarım politikalarının belirlenmesi bakımından önemli bilgiler içermektedir. Mesela; 1927'de Türkiye'de 1.751.239 çiftçi ailesi mevcut olup, tarımdaki nüfusun tüm nüfusun %67,7'sini oluşturduğunu 1927 Tarım Sayımından öğrenirken, 2000'li yılların başında tarım nüfusunun %34,05'e gerilediğini de TUİK verilerinden öğrenebiliyoruz (Cillov, 1971). Bu verilerden hareketle Cumhuriyetin kuruluş yıllarında tarım sektörünün GSMH içindeki %42,8 olan payının, 1970-1990 yılları arasında % 25,66'ya, 2000'li yılların başında ise % 13,05'e düştüğü anlaşılmaktadır (Miran, 2005).

2. 1927 Tarım Sayımına Göre Trakya'da Tarım ve Hayvancılık

2.1. Çiftçi Nüfusu, Çiftçi Aile Sayısı, Hane Başına Düşen Mezru Arazi ve Hayvan Sayıları

1927 sayımına göre; Türkiye'nin nüfusu 13.517.385'tir ve bunun 391.497'si Trakya'da yaşamaktadır (Anonim,

1929). Trakya nüfusunun genel nüfusa oranı %2,89'dur. Trakya'da hane sayısı ise Edirne: 31.910, Tekirdağ: 26.685 ve Kırklareli: 21.565 olmak üzere 80.160'tur (Anonim, 1928). Bu sayımda Edirne nüfusunun %47,79'u, Tekirdağ nüfusunun %51,54 ve Kırklareli nüfusunun %56,09'u, Trakya ortalamasında ise %51,80'i kendisini meslek sahibi olarak tanımlamıştır. Bu oranın düşük çıkmasının sebebi tarım sektöründe çalışan erkeklerin kendilerini ziraî meslek sahibi yazdırmasına karşın, kadınların ekseriyetinin kendilerini mesleksiz tanımlamış olmalarıdır (Anonim, 1928). Hâlbuki Trakya nüfusunun %71,51'i çiftçidir. Trakya'da yaşayan 80.160 aileden, 51.856'sı çiftçi ailesidir, gelirleri tarım ve hayvancılıktır ve toplam hane sayısının %64,69'una tekabül eder. Dolayısı ile Trakya'da çiftçilikle uğraşan nüfus en az %65-70 olmalıdır. Nitekim aşağıdaki çizelge de görüldüğü gibi 1927 Tarım Sayımı verileri bu hesabı doğrulamaktadır. Yani 391.497 kişinin, 275.786'sı çiftçi nüfusedir ve bu rakam Trakya nüfusunun %71,51'dir. Hane başına düşen nüfus ortalaması ise 5,2 olup, Trakya'nın dâhil olduğu III. Mıntıkanın (5,3) biraz altında, genel nüfusa (5,2) göre ise eşit orandadır (Çizelge 2).

Trakya'da hane başına düşen mezru arazi miktarı ise 50,43 dönümdür ve kendi mıntıkasının (31,4) ve Türkiye ortalamasının (22,32) üzerindedir. Bu miktarlar Edirne'de 53,4; Tekirdağ'da 63,7 ve Kırklareli'nde ise 34,2'dir.

Çizelge 2: Çiftçi Nüfus ve Çiftçi Aileleri Nüfusu

Vilayetler	Nüfus	Çiftçi Nüfusu	Oran	Çiftçi Aile Sayısı	Ortalama Hane Nüfus Sayısı
Edirne	150.889	88.918	%58,92	17.578	5,0
Tekirdağ	132.122	100.760	%76,26	18.368	5,4
Kırklareli	108.486	86.108	%79,37	15.910	5,4
Trakya	391.497	275.786	%71,51	51.856	5,2
III. Mıntıka	1.897.395	873.060	%46,01	168.194	5,3
Genel	13.517.385	9.145.008	%67,65	1.751.239	5,2

Kaynak: 1927 Senesi "Zirai Tahriiri" Neticeleri, s.3-4'teki veriler esas alınarak yapılmıştır

Edirne ve Tekirdağ'da işlenebilir toprakların hane başına düşen miktarı Trakya ortalamasının üzerinde iken Kırklareli'nde altındadır. Her üç vilayette bu miktarlar, kendi mıntıkları ve Türkiye ortalamasının üzerindedir. Her çiftçi ailenin topraklarını işlemesi için hane başına düşen çift hayvanı sayıları Edirne'de 1,47; Tekirdağ'da 1,97 ve Kırklareli'nde 1,38'dir (Çizelge 3). Sadece Tekirdağ, Trakya ortalamasının üzerine çıkabilmiş, diğer iki vilayet ise altında kalmıştır. Her üç vilayetteki çift hayvan sayısı, kendi mıntıklarının ve

Türkiye ortalamasının altındadır. Bu verilere göre, bazı çiftçi ailelerinin arazilerini işleyecek çift hayvanı dahi mevcut değildir. Bu durum, 1923-1927 yıllarında Trakya'ya gelen mübadillere dağıtılan hayvan sayısının azlığından kaynaklanmaktadır. Trakya'dan ayrılan Rumlar dolayısıyla boşalan köylerde dağıtılan arazi miktarı çok olmasına karşın, araziyi işleyecek hayvan sayısı yetersizdir. Hayvan sayısında durum daha farklıdır. Her üç vilayetteki ailelere düşen hayvan sayıları mıntika ve Türkiye ortalamasının üzerindedir.

Çizelge 3: Çiftçi Aile Sayısı, Hane Başına Düşen Arazi ve Hayvan Miktarı

Vilayetler	Çiftçi Aile Sayısı	Aileye Düşen Mezru Arazi (Dönüm)	Her Çiftçi Aileye Düşen Çift Hayvan Miktarı	Her Çiftçi Aileye Düşen Sair Hayvan Miktarı(*)
Edirne	17.578	53,4	1,47	18,74
Tekirdağ	18.368	63,7	1,97	16,99
Kırklareli	15.910	34,2	1,38	19,86
Trakya	51.856	50,43	1,60	18,53
III. Mıntika	168.194	31,4	1,86	12,65
Genel	1.751.239	24,9	1,96	14,50

(*)Kümes Hayvanları Hariç

Kaynak: 1927 Senesi "Zirai Tahriiri", s. XV-XVI'daki "Nüfus-ı Umumiyyeye Nazaran Çiftçi Nüfusunun Ehemmiyet ve Nispeti, Her Çiftçi Ailesinin Vasati Nüfus Miktarı, Çiftçi Vesait-i Faaliyeti" tablosu ve s. XXVI-XXVIII'deki "Çift ve Çiftlik Hayvanatı Tablosu" verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

2.2. Mezru Arazi Miktarının Mahsulâta Dağılımları

1927 Tarım Sayımı'nda Trakya'da ekilen tarım ürünlerini hububat, bakliyat ve endüstri bitkileri diye üç grupta toplanmıştır. Trakya'da mezru arazi miktarı 2.654.321 dönümdür. Bunun, ekseriyetinde (%92,93) hububat ekimi yapılmaktadır. Kalan kısmı da bakliyat (%1,4) ve endüstri bitkileri (%5,7) için ayrılmıştır. Hububat ekiminde Trakya ortalaması, dönüm olarak mıntika ve Türkiye ortalamasının üzerindedir. Bakliyat ve endüstri bitkilerinde ise altındadır. Tekirdağ'da hububat ekimi, Edirne ve Kırklareli'nde ise bakliyat ve endüstri bitkileri ekimi Trakya ortalamasının üzerindedir. Türkiye topraklarında üretilen ürünlerin %4,36'sı Trakya'ya aittir. Bu oran hububatta %6,34, bakliyat %1,90, endüstri bitkilerinde ise %5,04'tür. Bu husus aşağıdaki tabloda ayrıntılı olarak gösterilmiştir (Çizelge 4).

Türkiye tarımında dönüm başına elde edilen verim hububatta 61,4 kg'dır. Bu verim bakliyat 57,6 kg, s endüstri bitkilerinde ise 58,3 kg'dır. Bu rakamlar Trakya'da hububatta 77,4 kg, bakliyat 72,26 kg ve endüstri bitkilerinde ise 226,8 kg'a çıkmaktadır. Bu rakamlara göre; Trakya tarımındaki verimlilik ait olduğu mıntika ve Türkiye genelinin üzerindedir. Türkiye'de tarımdan elde edilen gelir 336.932.707 liradır, bu gelirin 16.851.613 lirası Trakya'ya aittir. Bu miktar, Türkiye tarım gelirlerinin sadece % 5'ine tekabül etmektedir (Çizelge 5). Tarımdan elde edilen gelirin hane başına Türkiye ortalaması 192 liradır, bu miktar Trakya'nın içinde bulunduğu III. Mıntıkada 277,1 lira olup, Tekirdağ'da 390,7; Edirne'de 326,1 ve Kırklareli'nde 248,5 liradır (Anonim, 1928). Trakya ortalaması ise 321,76 liradır. Bu verilere göre; sadece Kırklareli, Trakya ve III. Mıntika ortalamasının altında kalmaktadır.

Çizelge 4: Ekilen Arazi Miktarının Mahsulâta Dağılımı ve Oranları

Vilayetler	Hububat (Dönüm)	Oran	Bakliyat (Dönüm)	Oran	Endüstri bitkileri (Dönüm)	Oran	Toplam (Dönüm)
Edirne	832.834	88,6	20.432	2,2	86.038	9,2	939.299
Tekirdağ	1.142.924	97,6	3.568	0,3	24.577	2,1	1.171.029
Kırklareli	503.934	92,6	9.086	1,7	30.973	5,7	543.993
Trakya	2.479.692	92,93	33.086	1,4	141.588	5,6	2.654.321
III. Mıntıka	4.741.789	89,8	160.624	3,0	380.523	7,2	5.282.936
Türkiye	39.093.220	89,5	1.740.403	3,9	2.804.403	6,1	43.637.727

Kaynak: 1927 Senesi "Zirai Tahriri" Neticeleleri, s.XVI-XVIII'deki "Mezru Arazi" tablosu verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Trakya tarımında bu dönemde hububat cinslerinden daha ziyade buğday, arpa, çavdar ve mısır ekimi öne çıkmaktadır. Bunların yanı sıra yulaf, kaplıca, darı ve çeltik ekimi de mevcuttur. Türkiye'de elde edilen hububatın %7,6'sı, Trakya'da yetişmektedir. Bu oran buğdayda %5,34'tür. Arpada %7,47, yulafta %5,9,

çavdarda %10,1, kaplıcada %5,9, çeltikte %3,1, darıda %0,8, mısırdaki %14,3'tür. Hububatın cinsi, ekilen dönüm ve elde edilen ürünlerin kilogram miktarının Trakya'daki illere göre dağılımı aşağıdaki Çizelge 6 da gösterilmiştir.

Çizelge 5: Mahsulâtın Üretim Miktarları (M-Kg), Kıymeti (K-Lira) ve Dönüm Başına Verimlilik (D/Kg), Her Çitçi Ailesine Düşen Kıymet (Lira)

Mahsulât	Vilayetler	Trakya			III. Mıntıka	Genel	
		Edirne	Tekirdağ	Kırklareli			
Hububat	M	61.405.214	71.768.877	48.215.669	181.389.760	356.044.262	2.400.262.796
	K	4.752.337	6.378.523	3.483.146	14.614.006	33.401.518	234.508.943
	D/Kg	73,7	62,8	95,7	77,4	75,1	61,4
Bakliyat	M	1.290.273	326.887	564.106	2.181.266	11.324.111	100.222.773
	K	127.094	44.387	67.655	239.136	1.312.630	10.638.931
	D/Kg	63,1	91,6	62,1	72,26	70,5	57,6
Nebatat-ı	M	5.927.623	6.825.504	10.328.022	23.081.149	42.317.106	163.417.712
Sınâî	K	854.346	752.508	391.617	1.998.471	11.853.130	91.784.833
	D/Kg	68,9	278,2	333,5	226,8	111,2	58,3
Kıymet Yekûnu		5.733.777	7.175.418	3.942.418	16.851.613	46.607.278	336.932.707
Her Aileye Düşen Kıymet		326,1	390,7	248,5	321,76	277,1	192,4

Kaynak: 1927 Senesi "Zirai Tahriri" Neticeleleri, s. XX-XXIV'teki "Mahsulâtın İstihsalat Miktar ve Kıymeti" tablosu verileri esas alınarak oluşturulmuştur.

Çizelge 6: Cinslerine Göre Hububat Üretimi (Dönüm-Kilogram)

Cins	Dönüm Kilo	Vilayetler			Trakya	Genel Toplam Türkiye
		Edirne	Tekirdağ	Kırklareli		
Buğday	D	318.093	746.605	154.203	1.218.901	22.383.714
	K	25.447.522	30.492.539	15.272.806	71.212.867	1.333.150.811
Arpa	D	198.701	116.399	119.912	435.992	10.103.598
	K	17.208.681	18.068.796	12.381.836	47.659.313	629.280.734
Yulaf	D	18.742	74.788	34.947	128.477	1.045.976
	K	976.285	6.231.360	2.781.875	9.989.520	59.187.862.
Çavdar	D	147.800	46.946	106.021	300.768	1.746.638
	K	9.252.641	4.641.176	10.595.316	24.489.133	101.056.766
Kahca	D	16.769	77.027	16.819	110.615	834.737
	K	1.295.422	5.547.785	1.670.081	8.513.288	59.964.251
Pirinç	D	1.309	202	1.101	2.612	110.282
	K	115.170	36.550	162.162	313.882	10.076.999
Darı	D	8.783	3.531	2.418	14.732	1.119.140
	K	471.457	81.228	112.023	664.708	78.122.910
Mısır	D	122.637	77.426	68.513	268.576	1.749.135
	K	6.638.036	6.669.443	5.239.570	18.547.049	129.557.463

Kaynak: 1927 Senesi "Zirai Tahriri" Neticeleri, s. 16, 18 ve 38'deki veriler kullanılarak hazırlanmıştır

Çizelge 7: Cinslerine Göre Bakliyat Üretimi

Vilayetler	Dönüm Kilo	Edirne	Tekirdağ	Kırklareli	Trakya	III. Mıntıka	Türkiye
Bakla	D	279	943	1.550	2.772	38.219	213.719
	K	49.581	103.887	122.956	276.424	4.712.137	19.656.346
Bezelye	D	33	28	7	68	1.343	11.933
	K	4.194	8.913	703	13.810	114.165	478.580
Nohut	D	4.140	418	236	4.794	12.791	280.953
	K	384.825	49.445	27.736	462.006	847.374	12.271.747
Fasulye	D	3.594	857	1.951	6.402	46.905	274.627
	K	93.044	46.842	78.640	218.526	1.478.399	11.633.062
Börülce	D	693	21	570	1.284	2.434	44.867
	K	40.943	774	34.851	76.568	152.825	2.624.440
Mercimek	D	636	370	1.090	2.096	3.116	104.597
	K	35.485	24.810	14.464	74.759	111.959	4.614.542
Kabak	D	515	-	153	668	1.544	134.816
	K	34.464	-	13.643	48.107	102.293	9.638.538
Burçak	D	10.542	931	3.529	15.002	54.272	674.894
	K	644.737	92.216	271.113	1.008.066	3.814.959	39.305.518

Kaynak: 1927 Senesi "Zirai Tahriri" Neticeleri, s. 52 ve 70'teki veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Trakya tarımında bu dönemde bakliyat cinslerinden daha ziyade burçak, fasulye ve nohut ekimi öne çıkmaktadır. Bunların yanı sıra bakla, mercimek, börülce ve az miktarda da olsa kabak ile bezelye ekimi yapılmaktadır. Türkiye'de elde edilen bakliyatın %2,17'si, Trakya'da yetişmektedir. Bu oran baklada %1,40, bezelyede %2,88, nohutta %3,76, fasulyede %1,87, börülcede %2,91, mercimekte %1,62, kabakta %0,49 ve burçakta %2,56'dır. Bakliyatın cinsi, ekilen dönüm ve elde edilen ürünlerin kilogram miktarının Trakya'daki illere göre dağılımı aşağıdaki Çizelge 7 de gösterilmiştir.

Trakya tarımında bu dönemde mevcut ayçiçeği, yer fıstığı, vb sınıî tarım ürünleri cinslerinden daha ziyade

susam, tütün ve pancar ekimi öne çıkmaktadır. Bunların yanı sıra keten, pamuk, soğan ve az miktarda da olsa patates, sarımsak, afyon ve zağfiran (Safran) ekimi yapılmaktadır. Türkiye'de elde edilen sınıî tarım ürünlerinin %25'i Trakya'da yetişmektedir. Bu oran patatesten 2,07, pancarda %72, soğanda 11,17, sarımsakta 16,04, safranda 0,15, pamukta 1,05, ketende 6,04, susamda 9,89, tütünde 3,49 ve afyonda ise 0,14'tür. Pancar üretiminin bu derece yüksek olması Alpullu Şeker Fabrikasının bu dönemde açılmış olması ile ilgilidir. Endüstri bitkilerinin cinsi, ekilen dönüm ve elde edilen ürünlerin kilogram miktarının Trakya'daki illere göre dağılımı aşağıdaki Çizelge 8 de gösterilmiştir.

Çizelge 8: Cinslerine Göre Endüstri bitkileri Üretimi (Dönüm-Kilo)

Vilayetler	D-K	Edirne	Tekirdağ	Kırklareli	Trakya	III. Mıntıka	Türkiye
Patates	D	431	11	558	1.000	19.785	135.803
	K	68.397	988	265.778	335.173	6.272.993	20.738.756
Pancar	D	9.459	6.114	10.374	25.947	26.532	86.776
	K	3.698.870	4.342.084	9.346.825	17.387.779	17.614.432	23.935.398
Soğan	D	2.642	2.448	1.250	6.340	19.238	94.390
	K	207.281	1.327.502	125.591	1.660.374	5.261.277	14.853.550
Sarımsak	D	126	480	19	625	2.538	9.269
	K	11.611	136.878	3.029	151.518	363.627	944.421
Zağfiran	D	17	-	-	17	50	767
	K	48	-	-	48	254	30.893
Pamuk	D	2.671	3.258	137	6.066	8.559	991.279
	K	43.364	362.934	3.520	409.818	456.906	38.905.066
Keten	D	2.961	3.255	183	6.399	24.879	65.343
	K	105.729	121.597	58.889	177.215	1.398.188	2.930.809
Susam	D	57.099	2.762	5.814	65.675	76.429	460.050
	K	944.459	50.628	89.857	1.084.944	1.301.953	10.961.169
Tütün	D	10.562	6.148	12.095	28.805	196.126	790.765
	K	846.608	432.054	383.287	1.661.949	9.535.371	47.531.635
Afyon	D	65	61	543	669	6.387	169.662
	K	24	119	18	161	4.958	112.257
	Tohum	1.232	720	51.228	53.180	107.152	2.473.758

Kilo

Kaynak: 1927 Senesi "Zirai Tahriiri" Neticeleri, s. 84 ve 104'teki veriler kullanılarak hazırlanmıştır

2.3. Tarımda Kullanılan Çeki Hayvanları, Alet ve Makineler

1927 Tarım Sayımı'na göre Türkiye'de 1.187.004 karasaban, 210.794 pulluk ve sadece 15.711 ziraat makinesi mevcuttur. Bunların toplamı 1.413.509 etmektedir (Cillov, 1971). Türkiye'de 1.751.231 çiftçi ailesi mevcut olup, hane başına bir sürüm aleti olan karasaban dahi düşmemektedir. Karasaban ve pulluk sayısının çiftçi aile başına düşen sayısı ortalama 0,80'e tekabül etmektedir. Mıntıklar arasında cüzi farklar vardır. Ziraat makinelerinin tamamına yakını I. (Eskişehir, Ankara, Bilecik, Yozgat, Bolu, Çankırı, Çorum, Kırşehir, Kütahya) ve IV. (Adana, Antalya, Gaziantep, İçel, Mersin, Maraş, Cebeli Bereket/Osmaniye) mıntıkaldadır. Diğer mıntıkaldaki ziraat makine miktarı yok denecek kadar azdır (Cillov, 1971). Bu sayılardan hareketle bu dönemde Türk tarımında çift hayvanları vasıtasıyla çekilen pulluk kullanımının dahi çok yetersiz olduğu, genellikle ekim-dikim işlerinin karasaban ile yapıldığı, makineleşmenin ise yok denecek kadar az olduğu açıkça görülür. Cumhuriyetin kurucusu M. Kemal Atatürk bu durumu farkındadır ve tarımın gelişmesi için imkânsızlıklara rağmen 1923-1938 döneminde önemli adımlar atılmasını sağlamıştır. Cumhuriyetin ilk

dört yılında tarıma 2.000 traktör kazandırılmış, devlet çiftliklerinde makineler ile ziraat yapılarak halka örnek olması arzulanmıştır. Ayrıca bu dönemde köylüye 200.162 liralık pulluk dağıtımı yapılmıştır. Özellikle sınaî tarım ürünleri üretiminin yoğun olduğu bölgelerde makine kullanımının artırılması sağlanmıştır (Kastan, 2007).

Tarım aletleri kullanımında Trakya'daki durum Türkiye genelinden çok farklı değildir. Her çiftçi ailesine düşen tarım aleti sayısı 1,25 ile Türkiye ortalamasının üzerinde olmasına rağmen, Trakya çiftçisinin hane başına işlediği toprak miktarı fazla olduğu için, tarım aletlerinin hektar başına kullanımı Kırklareli hariç Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır. Tarım makinelerinde de durum aynıdır. Türkiye'deki 15.711 tarım makinesinin sadece 465'i Trakya tarımında kullanılmaktadır ki; bu sayı Türkiye'deki tarım makinelerin %2,95'ine karşılık gelmektedir. Oysa Trakya'daki ekilebilen arazi miktarı, Türkiye'deki arazi miktarının %6,08'ini teşkil etmektedir. Dolayısıyla Trakya tarımında makineleşmenin Türkiye ortalamasından daha az olduğunu rahatça söyleyebiliriz. Nitekim aşağıdaki Çizelge 9 ve 10 da sıralanan veriler de bunu doğrulamaktadır.

Çizelge 9: Tarımda Kullanılan Zirai Alet ve Makinelerin Sayıları ve Oranları (Hektar/Miktar)

Vilayetler	Makine ve Alet Miktarı	Tarım Makineleri Miktarı (*)	Tarım Aletleri Miktarı	Hane Başı Miktarı	Hektar/Miktar
Edirne	22.555	170	22.385	1,28	0,2
Tekirdağ	23.459	201	23.258	1,27	0,2
Kırklareli	19.184	94	19.090	1,20	0,3
Trakya	65.198	465	64.733	1,25	0,23
III. Mıntuka	169.609	1.089	169.520	1,00	0,3
Genel	1.413.509	15.711	1.412.798	0,80	0,3

Kaynak: 1927 Senesi "Zirai Tahriiri" Neticeleri, s. 124-125'teki veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

(*) Tarım makinelerine Traktör, Çayır makinesi, Tırmık, Mibzer, Biçer-Bağlar, Harman makinesi, Tınaz makinesi ve Triyörler (Tohum temizleme makinesi) dâhildir.

Çizelge 10: Çeki Hayvanatı Cins ve Miktarları

Vilayetler	Öküz	Manda	At	Ester	Toplam	Hane Başı
Edirne	21.137	2.629	1867	218	25.851	1,47
Tekirdağ	27.604	4.195	3.994	267	36.060	1,96
Kırklareli	17.873	2.332	1.879	369	21.953	1,37
Trakya	66.614	9.166	7.740	854	83.864	1,61
III. Mıntıka	204.193	74.826	30.214	3.732	312.965	1,86
Genel	2.616.089	340.438	314.374	43.624	3.314.525	1,89

Kaynak: 1927 Senesi "Zirai Tahriri" Neticeleri, s. 134-135'teki veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Yukarıdaki çeki hayvanatı miktarı, Trakya tarımının hayvan gücüne dayalı olduğunu göstermektedir. Tarımda çift ve çeki hayvanı olarak daha çok öküz kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra manda, at, kısırak ve katırdan da faydalandığı görülür. Bununla beraber, her haneye bir çift çeki hayvanı düşmemektedir. Hane başına düşen çeki hayvanı ortalama sayısı 0,80'e denk gelmektedir.

2.4. Hayvancılık ve Çiftlik Hayvanları

Osmanlıdan Cumhuriyete geçişte hayvancılıkta önemli derecede azalma olmuştur (Anonim, 2015). Bunun temel sebebi savaşlar ve ülke topraklarındaki kayıplar, meraların azalması ve salgın hastalıklar nedeniyle yaşanan kırımdır. Bütün bu sebeplere bağlı olarak bu dönemde hayvan sayısında düşüş %58'i bulmuştur (Başagaç ve Tamay, 2004). Bu düşüşün önüne geçmek

isteyen Cumhuriyet Yöneticileri, her nevi damızlık ve damızlığa elverişli hayvan kesimini yasakladıkları gibi, hayvan sağlığını korumaya yönelik mevzuatı da geliştirmişlerdir. Ayrıca hayvan üretiminin artırılması amacıyla devlet tarafından hayvan çiftlikleri kurulmuş ve çiftçilere yem desteği verilmiştir (Temel, 2010). Cumhuriyetin hayvancılığa verdiği desteğin neticesi olarak, hayvancılıkta önemli artışlar yaşanmıştır. Bunun sonucu olarak, 1927 yılında büyükbaş hayvan sayısı 6.120.207'yi, küçükbaş hayvan sayısı da 19.592'yi bulmuştur. Bununla beraber hayvancılık devlet çiftlikleri ve bazı işletmeler hariç daha ziyade yaylak-kışlak esaslı olarak mera besiciliği şeklinde yapılmakta idi. 1927 Tarım Sayımı'na göre hayvan sayıları ve kıymet bedelleri aşağıdaki Çizelge 11 de belirtilmiştir.

Çizelge 11: Çeki ve Çiftlik Hayvanatının (Büyükbaş-Küçükbaş) Dağılımları ile Kıymet Bedelleri

Vilayetler	Büyükbaş	Küçükbaş	Çeki Hayvanı	Toplam	D/H	Hayvanatın Kıymeti
Edirne	77.360	251.839	25.851	355.350	0,60	10.363.423
Tekirdağ	62.884	249.204	36.060	348.148	0,30	9.816.390
Kırklareli	78.498	237.505	21.953	337.956	0,40	9.678.920
Trakya	218.742	738.548	83.864	1.041.454	0,43	29.858.733
III. Mıntıka	550.605	1.577.704	312.965	2.431.274	0,5	77.935.529
Genel	6.120.207	19.592.384	3.314.525	29.027.116	0,7	637.315.717

(*) Kümes Hayvanları Hariç

Kaynak: 1927 Senesi "Zirai Tahriri" Neticeleri, s. XXVI-XXVIII, "Çift ve Çiftlik Hayvanatı Tablosu" verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Trakya'da çiftlik hayvanatının (Büyükbaş-Küçükbaş) sayısı, çekide kullanılanlar hariç 957.590'dır. Bunun 738.548'i küçükbaş, 218.742'si de büyükbaşdır. Çeki hayvanlarını eklediğimizde bu sayı 1.041.454'ü bulmaktadır. Bunların Trakya vilayetlerine dağılımında önemli bir fark söz konusu değildir. Trakya'daki hayvan sayısı, Türkiye genelinin %3,72'sini oluşturur. Trakya'daki hayvan mevcudu, çiftçi ailesine dağıtıldığında hane başına 20,08 baş hayvan düşmektedir. Bu rakam Türkiye ortalamasında 14,68'dir. Trakya ortalaması büyükbaşta 4,21; küçükbaşta 14,24; çeki hayvanında 1,61'dir. Bu verilere göre; Trakya'daki çiftçilerin hane başına düşen hayvan sayısı Türkiye ortalamasının biraz üzerinde görünmektedir.

Türkiye'deki hayvancılığın toplam mali değeri kümes hayvanları hariç 637.315.717 liradır. Bunun 29.853.738 lirası Trakya'ya aittir. Hayvancılıktan hane başına elde edilen gelir, Türkiye'de 363,92 lira,

Trakya'nın da ait olduğu III. Mıntıkada ise 463,36 liradır. Bu gelir, Edirne'de 589,56, Tekirdağ'da 616,99, Kırklareli'nde ise 608,35 lira olup, Trakya ortalaması ise 578,81 liradır. Bu verilere göre Trakya'nın hayvancılık geliri hem ait olduğu mıntika ortalamasından hem de Türkiye ortalamasından bir hayli yüksektir.

Bu dönemde kümes hayvancılığı daha ziyade köylülerin kendi et ve yumurta ihtiyacını karşılamak için yapılmakta olduğu görülmektedir. Türkiye'de çiftçi ailesi hane başı düşen kümes hayvanı sayısı ortalaması 4 civarındadır. Örneğin Edirne'de hane başına düşen horoz-tavuk sayısı takriben 6, hindi sayısı 0,3, kaz-ördek sayısı da 0,4, kümes hayvanı toplamında ise 6,9'dur. Bu rakamlar Tekirdağ ve Kırklareli'nde de (7,3) benzerdir. Trakya ortalamasında kümes hayvanı toplamı hane başı dağılımı ise 7,2'dir (Çizelge 12). Dolayısıyla hayvan sayıları tespit edilmiş, herhangi bir fiyatlandırma ve gelir hesabı tutulmamıştır.

Çizelge 12: Kümes Hayvanları

Vilayetler	Horoz-tavuk	Hindi	Kaz-Ördek	Yekûn
Edirne	108.824	5.787	8.080	122.691
Tekirdağ	116.862	4.502	13.378	134.742
Kırklareli	108.403	2.793	5.631	116.827
Trakya	334.089	13.082	27.089	374.260
III. Mıntika	951.833	56.089	62.286	1.070.208
Genel	7.231.345	270.801	266.413	7.768.559

Kaynak: 1927 Senesi "Zirai Tahriri" Neticeleri, s. 120-122'deki veriler kullanılarak hazırlanmıştır

3. Sonuçlar

Osmanlıdan Cumhuriyete geçiş döneminde Türkiye nüfusunun çoğunluğu tarımla uğraşmakta iken, günümüzde çok azalmıştır. 1980'li yılların başlarına kadar, ülke ekonomik ve sosyal gelişmesinde önemli görevler üstlenmiş olan tarım sektörü, son yıllarda bu misyonunu tedrici olarak yitirmiş durumdadır. Tarımın istihdamdaki oranı 1927'de %67'lerde iken, 1980'lerde %50'ye, 2000'li yılların başında %34'e, günümüzde ise %25'e kadar düşmüştür. Bu düşüşün temel sebebi,

tarımda makineleşmenin artmasının yanı sıra sanayileşme ve hizmet sektörlerine daha çok önem verilmiş olmasıdır. Bunun sonucu olarak 1980'li yıllardan itibaren köyden kente göçler başlamış, köylerde genç nüfus giderek azalmış, Anadolu'da ve Trakya'da metruk köyler ortaya çıkmaya başlamıştır. Ekilebilir toprak miktarı, ürün çeşitliliği ve makineleşmedeki artışa rağmen Türk tarımı ülke nüfusunu besleyemez durumuna düşmüştür. Hayvancılıkta da benzer bir durum ile karşı karşıya kalan Türkiye, kurulan büyükbaş ve kümes hayvanları

çiftlikleriyle bu açığı kapatmak istemiştir. Trakya'da da benzer durum yaşanmaktadır. Tarım girdi maliyetlerinin yüksekliği dolayısıyla küçük çiftçi aileleri topraklarını işleyemez hale gelmiş, tarım toprakları aile mirasçılarının elinden çıkarak ve büyük işletmelere doğru bir yönelim söz konusudur.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Anonim. (1928). 1927 Senesi "Zirai Tahriri" Neticeleri, Turkey Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Müdüriyet-i Umûmiyesi, Yay., No: 6, Ankara 1928.
- Anonim. (1929). 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül III, Başvekâlet Müdavenat Matbaası, Ankara.
- Anonim. (2015). Turkey'de Kırmızı Et Sektörü, Hayvancılık Genel Müdürlüğü Kırmızı Et Stratejisi, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Yay., Ankara.
- Baskıcı, Murat. (2003). Osmanlı Tarımında Makineleşme: 1870-1914, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 58/1.
- Başagaç Gül, R. Tamay. (2004). Türkiye'de İki Dünya Savaşı Arasında Veteriner Hekimliği Hizmetleri ve Hayvancılık Politikaları Üzerine Araştırmalar, OTAM, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı, 15.
- Cillov, Haluk. (1971). İktisadi İstatistiklerimizde 50 Yıllık Gelişmeler. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, XXX/1-4 (Ekim 1970-Eylül 1971).
- Eldem, Vedat. (1994) Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Erdoğan, Mert Can. (2019). Osmanlıdan Cumhuriyet'e Türk İktisat Düşüncesinde Tarım ve Kalkınma, Türkiye Tarım Politikaları ve Ülke

Ekonomisine Katkıları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, Yay. Haz.: Arzu Güvenç Saygın-Murat Saygın, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara.

- Gülçubuk, Bülent. (2005). Kırsal Kalkınma, Türkiye'de Tarım, Edt. Fahri Yavuz, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.
- Güran, Tefik. (1997). Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı 1897, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Tarihi İstatistikler Dizisi Cilt 5, Devlet İstatistik Enstitüsü Yay., Ankara.
- Güran, Tefik. (2003). Osmanlı Mali İstatistikleri, Bütçeler 1841-1918, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Tarihi İstatistikler Dizisi, Cilt 7, Devlet İstatistik Enstitüsü Yay., Ankara.
- İlkin, Akın. (1971). Türkiye de Sanayi Politikası (1923-1973), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, XXX/1-4 (Ekim 1970- Eylül 1971).
- Kaştan, Yüksel. (2007). Atatürk Dönemi'nde Tarım Alanında Yapılan Yenileşme Hareketleri, 38. ICANAS, Ankara, 11 Haziran - 15 Eylül 2007.
- Miran, Bülent. (2005). Tarımsal Yapı ve Üretim, Türkiye'de Tarım, Edt.: Fahri Yavuz, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Yay., Ankara.
- Öz, Mehmet. (2010). Tahrir, DİA, C. 39, İstanbul.
- Saçlı, Yurdakul. (2009). Türkiye Tarım İstatistikleri, Gelişimi, Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Devlet Planlama Teşkilatı Yay., Ankara.
- Temel, Mehmet. (2010). Atatürk Dönemi Hayvancılık Politikaları, İlke (Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi), 24.
- Yavuz, Fahri, Tayfur Çağlayan. (2005). Türkiye Tarımının Tarihi, Türkiye'de Tarım, Edt. Fahri Yavuz, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.
- Yazan, Ömer. (2018). 19. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Tarım İşletmelerinde Yönetim ve Muhasebe Uygulamaları: Çiftlik İdaresi Örneği, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, Eylül (Özel Sayı).